

УДК 343.851

Сингаївська Інна Володимирівна —
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права та кримінології
Кримського юридичного інституту Оде-
ського державного університету внутрі-
шніх справ

Кримінологічний аналіз фальшивомонетництва в Україні: стан і тенденції

У статті висвітлюється рівень, динаміка, питома вага фальшивомонетництва у загальній структурі злочинності, проаналізовано поширеність злочину, передбаченого ст. 199 КК України, вчиненого у складі групи осіб за попередньою змовою, організованої групи, злочинної організації.

Ключові слова: фальшивомонетництво, злочинність, організована група, злочинна організація, Кримінальний кодекс України.

Фальшивомонетництво приваблює можливістю швидкого збагачення, яке потребує належних знань, вмінь і затрат часу. Науково-технічні досягнення прискорили процес відтворення справжніх грошових знаків, що відчутно відображається на сучасному стані поширення цього злочину.

Мета статті полягає у здійсненні кримінологічного аналізу сучасного стану фальшивомонетництва на території України у період з 1996 до 2009 року та визначення його основних тенденцій.

Значимим і відчутним сплеском в Україні вважається поширення фальшивомонетництва у 90-х роках минулого століття: у 1990 р. було зареєстровано 22 факти фальшивомонетництва, у 1996 р. вже налічувалося 2816 злочинів, за цей період часу кількість зареєстрованих злочинів збільшилася у 128 разів. Водночас слід констатувати, що фальшивомонетництво досягло піку в 1998 р., тоді було зафіксовано 4027 злочинів (рис. 1), після чого порівняно різкий спад простежувався у 1999 р. (до 2790 злочинів), змінившись на поступовий, іноді фактично незмінний рівень за кількістю зареєстрованих злочинів (2002—2003 рр.). Ситуація змінюється у 2008

і 2009 рр. (поступово збільшується) – за минулий рік кількість зареєстрованих злочинів становила 1522 факти.

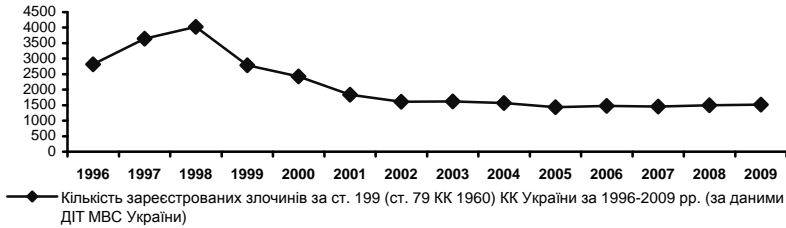

Рис. 1. Кількість зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 199 КК України

Порівняння рівня злочинності, пов'язаного з фальшивомонетництвом у інших європейських країнах (з розрахунку на 100 тис. населення), свідчить, що Україна близька до таких держав як Франція та Болгарія. Серед п'ятнадцяти зазначених країн, відповідно до статистичних даних за 2004 р., найменші показники поширеності фальшивомонетництва в Румунії, друге місце займає Україна.

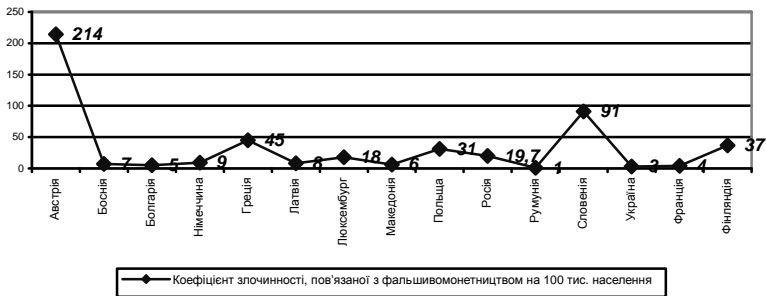

Рис. 2. Порівняння коефіцієнту злочинності, пов'язаної з фальшивомонетництвом, на 100 тис. населення в європейських країнах за 2004 р.

Динаміка фальшивомонетництва на території України (1996—2009 рр.)

Показники	Роки													
	96	97	98	99	2000	01	02	03	04	05	06	07	08	09
1 Коеф. злочинності (на 10 тис. нас.)	5,5	7,2	8,1	5,6	5	3,8	3,4	3,4	3,3	3,0	3,1	3,0	3,1	3,2
“+/-” до базис. року, %		30,9	47,3	1,8	-9,1	-30,9	-38,2	-38,2	-40	18,2	-43,6	-45,5	-43,6	-41,8
“+/-” до поперед. року, %		30,9	12,5	-30,9	-10,7	-24	-10,5	0	-2,9	-9,1	3,3	-3,2	3,3	3,2
2 Кількість виявлених осіб (ст. 199 КК України)	264	334	428	380	290	315	494	418	474	483	427	374	460	484
“+/-” до базис. року		26,5	62,5	43,9	9,8	19,3	87,1	58,3	79,5	82,9	61,7	41,7	74	83
“+/-” до поперед. року, %		26,5	28,1	-11,2	-23,7	8,6	56,8	-15,4	11,4	1,9	-11,6	-12,4	23	5,2
3 Коеф. злочинної активності на 10 тис. нас.	0,6	0,8	1,1	0,9	0,7	0,8	1,2	1,0	1,2	1,2	1,1	0,9	1,1	1,2
“+/-” до базис. року		33,3	83,3	50	16,7	33,3	100	66,7	100	100	83,3	50	83,3	100
“+/-” або до поперед. року, %		33,3	37,5	-18,2	-22,2	14,3	50	-16,7	20	0	-8,3	-18,2	22,2	-9,1

Коефіцієнт злочинності, пов’язаної з фальшивомонетництвом, у розрахунку на 10 тис. усього населення України був найвищим у 1998 р. (8,1), а найнижчим — у 2005 та 2007 рр. (3,0). У цілому за досліджуваний період, у порівнянні до базисного року (1996 р.), починаючи з 1999 р. показники фальшивомонетництва знижувалися до 2005 р., і стабілізувавшись, відзначаються несуттєвими змінами в бік зростання, у 2009 р. (3,2 на 10 тис. населення).

Дещо інша ситуація щодо кількості виявлених осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 199 КК України. Якщо досліджувати кількість виявлених осіб, що вчинили фальшивомонетництво, у порівнянні з початком введення гривні в обіг у 1996 р., спостерігається стійка тенденція приросту, яка досягає майже максимального значення у 2009 р. (83 %), за виключенням показника 2002 р. (87,1 %). Досліджуючи приріст кількості виявлених осіб до попереднього року, можемо визначити певну тенденцію: два роки зростання змінюються показниками, що свідчать про темп зниження, потім чергуються зростання зі зниженням з фактичною періодичністю у два роки. Мінімальну кількість виявлених осіб було зареєстровано на початку періоду, що аналізується, — в 1996 р., тоді кількість виявлених осіб, які вчинили злочини, склала

264 особи; схожа ситуація склалася у 2000 р. (290 осіб), при темпі зниження до попереднього року 23,7 %.

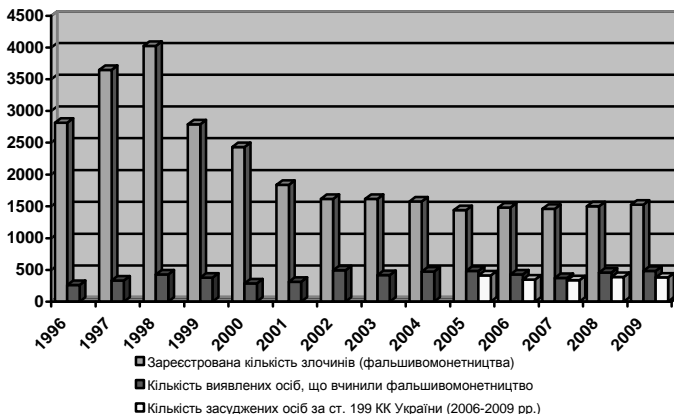

Рис. 3. Співвідношення між кількістю зареєстрованих злочинів та виявлених осіб, що вчинили злочин, передбачений ст. 79 КК (1960 р.) / ст. 199 КК (2001 р.) у період з 1996-2009 рр., а також кількістю засуджених осіб за ст. 199 КК України у період 2005-2009 рр.

Динаміка співвідношення між кількістю зареєстрованих злочинів і кількістю виявлених осіб, які їх вчинили, свідчить про те, що найбільше його значення припадає на 1997 р., коли кількість зареєстрованих злочинів перевищувала кількість виявлених осіб у 10,9 рази. Поступово цей показник знижувався до 2002 р., впродовж семи років динаміка співвідношення між кількістю зареєстрованих злочинів і кількістю виявлених осіб балансує на рівні 3,0-3,9, тобто спостерігається тенденція, що підтверджує зменшення розриву в кількості зареєстрованих злочинів і виявлених осіб. Загалом для періоду, що аналізується, характерним є мінімальне значення такого співвідношення у 2005 р. — 3,0 рази. Перевага кількості зареєстрованих злочинів над кількістю виявлених осіб пояснюється фактами невстановлення осіб, причетних до вчинення виявлених злочинів, відповідний показник не покривається, навіть з урахуванням наявності групової злочинності, що характерна для фальшивомонетництва.

Сталою була тенденція протягом 2005–2008 років щодо співвідношення між кількістю виявлених і засуджених осіб, у середньому показник перевищував у 1,17 рази, виключенням слід вважати 2009 р., у якому збільшилася різниця в 1,27 рази.

Кількість засуджених осіб за ст. 199 КК України
за період 2005–2009 роки

	Кількість засуджених за ст. 199 КК:	2005	2006	2007	2008	2009
1.	ч. 1	180	173	166	220	239
2.	ч. 2	217	154	159	152	127
3.	ч. 3	19	21	12	15	15
4.	Усього за ст. 199 КК	416	348	337	387	381

Питома вага фальшивомонетництва в структурі всієї зареєстрованої злочинності в Україні в середньому за чотирнадцять останніх років складає 0,42 % (1996 р. — 0,46 %; 1997 р. — 0,62 %; 1998 р. — 0,69 %; 1999 р. — 0,51 %; 2000 р. — 0,44 %; 2001 р. — 0,36 %; 2002 р. — 0,36 %; 2003 р. — 0,29 %; 2004 р. — 0,3 %; 2005 р. — 0,29 %; 2006 р. — 0,35 %; 2007 р. — 0,36 %; 2008 р. — 0,39 %; 2009 р. — 0,35 %). Із отриманих даних можемо зробити висновок про відносну стабільність криміногенної ситуації.

З урахуванням отриманих статистичних даних за 2009 р., фальшивомонетництво складає 18,6 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів у сфері господарської діяльності на території України.

Фальшивомонетництво як вид злочинної діяльності характеризується досить значним рівнем латентності. Доречно також навести результати інтерв'ювання Т. П. Бірюкової, що підтверджують латентність цього злочину: з 217 опитаних у період з 1996 по 2002 рік 48 осіб особисто отримували підроблені гривні чи долари, а 62 особи відповіли, що підробки отримували їхні знайомі під час яких-небудь операцій [1, с. 102—103]. Слід враховувати, що статистичні дані щодо кількості злочинів по лінії карного розшуку здебільшого відображають точну кількість скоєних злочинів, водночас відомості по лінії економічної злочинності надаються щодо виявлених злочинів. Отже, справжню ситуацію щодо вчинених злочинів у сфері господарської діяльності можемо лише припускати. Тому схилиємося до думки російських дослідників, що реальний стан фальшивомонетництва слід оцінювати за критерієм обсягу підроблених грошових знаків або цінних паперів, а не за кількістю виявлених фактів учинення цього злочину.

За даними підрозділів Департаменту інформаційних технологій (далі – ДІТ) МВС України з 1996 до 2009 рік із обігу було вилучено 137 305 банкнот підроблених гривень, а також 61 816 доларів США. За підрахунками спеціалістів, у 2000 р. частка підробленої національної валюти відносно загального обсягу готівки в державі постійно зростала і склала 0,01 % [2, с. 6]. На території України у період із 1996 по

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

2009 рік кількість вилучених підроблених грошових знаків України переважає над кількістю вилученої іноземної валюти, виключенням є показники 1996 та 1999 рр.

Рис. 5. Кількість вилучених підробок на території України (1997–2009 рр.)

Таблиця 2

Порівняльна таблиця вилучених підроблених грошових одиниць України та підроблених доларів США (1996–2009 рр.) (за даними автоматизованої бази даних “Фальшивомонетництво”)

роки	Кількість підроблених гривень (шт.)	Загальна сума підроблених гривень	Кількість підроблених доларів США	Загальна сума підроблених доларів США
1996	756	25 000	1300	110 000
1997	13 754	264 000	1877	172 000
1998	22 000	395 000	6700	657 000
1999	6600	150 160	36 000	368 000
2000	14 037	236 723	1241	116 430
2001	14 831	203 841	941	89 032
2002	12 768	162 264	1314	125 610
2003	8492	-	6266	-
2004	11 961	-	820	-
2005	2677	96 614	1756	164 661
2006	6087	360 229	705	67 630
2007*	10 311	283 231	919	-

* З 2007р. по 2009 р. наведені дані вилучених підробок по кримінальних справах, провадження по яких було закінчено у зазначеному році.

Продовження табл. 2

2008	8704	505 570	608	-
2009	4327	353 464	1342	-

У 1996 р. така ситуація пояснюється введенням гривні в обіг лише восени, тому кількість вилучених підроблених доларів США переважає. А щодо переважної кількості вилучених підроблених доларів США у 1999 р., то, на нашу думку, це пов'язано зі зростанням курсу доларів США фактично у 2 рази в 1998 р. Ця обставина сприяла збільшенню надходжень іноземної валюти в обіг із збережених заощаджень населення, а разом із тим потрапляла в обіг підроблена валюта.

За минулі роки на сторінках періодичних видань України визнавали, що серед підроблених банкнот національної грошової одиниці найпоширенішими є номінали 10 та 20 гривень [3]. За останні роки у рекордній кількості вилучають підроблені гривні номіналом 50 грн, це також пов'язується із поширеністю відповідних банкнот у грошовому обігу. В 2009 р., за даними ДІТ МВС України, найбільш розповсюдженими серед вилучених протягом року є банкноти номіналом 50 гривень (1473), суттєво збільшилась кількість вилучених фальшивок номіналом 20 гривень (933). У той же час, значно зменшилась кількість вилучених підроблених купюр номіналом 1, 2, 5 і 10 гривень.

Серед кримінальних справ щодо підробленої іноземної валюти знайшов підтвердження той факт, що долари США найчастіше серед інших іноземних валют піддаються фальшуванню. У США основний відсоток підробок становлять банкноти номіналом 20 доларів, які вважаються найбільш “поширеними”, тоді як в інших країнах такими визнаються банкноти номіналом сто доларів. Із отриманих даних у результаті проведеного дослідження кримінальних справ (вибірка складала 130 кримінальних справ із шести регіонів держави), де предметом злочину були підроблені банкноти номіналом 100 доларів США – 66,1 %, банкноти номіналом 50 доларів США – 19,6 %, у свою чергу, підроблення 20 доларів зустрічалось у 7,1 % справ, 10 доларів – 1,8 % і банкноти номіналом 5 доларів становили 5,4 % справ. У 2009 р., в порівнянні з попередніми роками, відмічається стійкий ріст вилучених з обігу підроблених доларів США (1342) та євро (2219). Вилучена підроблена національна валюта переважає вилучені підроблені долари США в 5,9 рази, а євро – у 3,6 рази.

Сучасну масу підроблених банкнот поділяють за якістю виготовлення на три основні види: 1) “Імітаційні підробки” – це ті підроблені банкноти, виявити підробку яких можна неозброєним оком, знаючи який вигляд має та чи інша купюра; 2) “Технологічні підробки” – це ті банкноти, які витримують перевірку на стандартних детекторах

і виявляти їх під силу тільки експертам. Різновидом є так звані “долари Космача” – ця назва пішла від справи раніше судимого фальшивомонетника, якому вдалося реалізувати 16 тисяч підроблених доларів та який мав намір збути ще близько 192 тисяч іноземної валюти. Продукцію Космача, фотографа за професією, охоче приймали пункти обміну валют, оскільки детектори визнавали їх справжніми. Це й не дивно, оскільки перед випуском в обіг підробки перевірялися детектором “Універсал Спектр” [4, с. 13]; 3) “Суперпідробками” визнаються ті грошові купюри, які не вдається виявити існуючими в наявності детекторами, крім обладнання Національного банку України. Такі гроші можуть роками перебувати в обігу. “Суперпідробки” дуже складно розпізнати, навіть використовуючи спеціальне обладнання, призначене для тестування валюти [5, с. 174]. У деяких випадках навіть досвідченому фахівцеві потрібно досить багато часу, щоб зробити висновок, що банкнота підроблена. Одні з найбільш якісних видів підробок — видрукувані за допомогою преса й кліше. Це тонка робота, що потребує високої кваліфікації. На виготовлення кліше досвідчений гравер витрачає кілька місяців та й друкування кожної купюри — робота досить кропітка. Були випадки, коли підробки робили на справжньому папері для виготовлення банкнот. З купюр невеликого номіналу, як гривень, так і доларів, змивалося зображення (витравленням) за допомогою хімічних речовин і на чисту поверхню наносилося зображення іншої банкноти більшого номіналу. Таким чином перетворили у високоякісну підробку ліванську грошову одиницю [6]. “Супердолар” номіналом 100 доларів має завуальовані захисні елементи, які визначаються тільки спеціальними приладами — зроблений повністю аналог [7, с. 9].

У 60-х рр. минулого століття Ю. В. Солопанов зазначав, що вчинення фальшивомонетництва організованою групою становить рідкісне явище [8, с. 72]. Сьогодні визнаємо поширеною формою співучасті вчинення фальшивомонетництва організованою групою, що виготовляють підроблені грошові знаки з метою збуту для отримання доходу. Для зазначених організованих груп характерна висока організація, велика кількість учасників і чіткий розподіл обов’язків. Наприклад, для виготовлення підробок створюється група фахівців (переважно це досвідчені поліграфісти, гравери, програмісти, хіміки), які на достатньо високому рівні виготовляють на спільно придбаному обладнанні підроблені банкноти. Потім особи, які займаються збутом підробок, знаходять оптових покупців, а вже останні (звісно, за більш високу ціну) збувають їх частинами, тобто невеликими партіями. Зрозуміло, досить складно знайти всіх учасників організованої групи та довести вину кожного [9, с. 108]. Безперечно аналіз конкретних розкритих злочинів свідчить про підвищення рівня організованості фальшивомонетництва,

але складно все ж визнати їх “найпоширенішими з великою кількістю учасників”. За вивченими нами архівними кримінальними справами, одноосібно займаються виготовленням підроблених грошових знаків у 47,6 % справ, співучасть наявна у 52,4 %; з них за попередньою змовою групою осіб – 90,9 % і 9,1 % кримінальних справ, за якими викрита діяльність організованої групи фальшивомонетників.

Збут підроблених грошових знаків і дії, пов’язані зі збутом, учиняються одноособово у 43,1 % справ, у співучасті налічується 56,9 % справ, з них за попередньою змовою групою осіб – 98,4 %, організованою групою – 1,6 %. Щодо отриманих даних, нагадаємо, що їх слід оцінювати з урахуванням проведеної вибірки, яка охоплювала кримінальні справи, розглянуті й за ст. 79 (КК 1960 р.). Досить часто справи, які визначалися як вчинені одноосібно, містили епізод придбання підробок у не встановлених слідством осіб. Тому, об’єктивно можна стверджувати, що сучасна особливість фальшивомонетництва полягає в організованій діяльності його співучасників.

Розширення форм звітності статистичних даних надає можливість за три останні роки визначити, що питома вага фальшивомонетництва, вчиненого організованою групою та злочинною організацією, становить у середньому 2,5 % від усіх зареєстрованих злочинів за ст. 199 КК України.

Вивчення кримінальних справ, за якими фальшивомонетництво було вчинено групою осіб за попередньою змовою, надало можливість визначити наступну особливість: у більшості справ фальшивомонетники поєднують свої зусилля “попарно” – 64,4 %, 16,9 % справ становить вчинення цього злочину в групі, що налічує три особи, скоєння злочину чотирма особами складає 11,9 %; як правило, наявний розподіл ролей учасників, їх активність відображається на масштабах їхньої злочинної діяльності; у складі групи в п’ять осіб нараховувалося 6,8 % вивчених нами справ, а саме при збуті підроблених грошових знаків.

Типовий портрет складу організованої злочинної групи фальшивомонетників має наступний вигляд: організатор (керує всіма справами), виготовлювачі й програмісти (відповідають за комп’ютери й справність обладнання), постачальник (“дістає” фарбу, папір, запчастини), охоронці (забезпечують охорону “цеху”), збувальники (виходять на контакт із замовником і продають йому валюту). В більшості випадків підробляють гроші “непрофесіонали”, однак вони навчилися відтворювати основні елементи захисту: колірну гаму, щільність паперу, водяні знаки, ворсистість, захисну стрічку [10]. Наприклад, викрита група професійних поліграфістів у столиці, що займалася виготовлення та збутом на “чорний ринок” підроблених грошових знаків, мала широкі масштаби злочинної діяльності. Поліграфічне підприємство на Подолі

в м. Києві вдень займалося виготовленням палітурок для дипломів та інших посвідчень, а в нічний час замовлення приймалися вже на інший вид продукції — підроблені грошові знаки. Фальшивомонетники мали сучасний друкарський станок, спеціальний папір, фарби, що дозволяло досягати найвищої якості підроблених гривень. Працівниками міліції під час обшуку було вилучено фотокліше та офсетні пластини для друкування грошових знаків і виготовлені 100 тисяч банкнот номіналом 20 гривень [11].

Проаналізувавши статистичні показники та результати власного дослідження, зазначимо, що злочин, передбачений ст. 199 КК України, становить майже п'яту частину в структурі злочинів, зареєстрованих у сфері господарської діяльності, водночас аналізований злочин характеризується досить значним рівнем латентності, тому реальний стан фальшивомонетництва слід оцінювати за обсягом підробок в обігу. Серед вилучених підробок переважають підроблені грошові знаки України, найпоширенішими серед вилучених банкнот вважаються банкноти номіналом 50 гривень, відмічається стійкий ріст вилучених з обігу підроблених доларів США та євро. Проведений аналіз стану поширення фальшивомонетництва має слугувати вихідним етапом для оптимізації процесу розробки та реалізації заходів запобігання злочинності.

Список використаних джерел

1. Бірюкова Т. П. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних з виготовленням і збутом підроблених грошей : [навч. посібник] / Т. П. Бірюкова, В. В. Бірюков. — [3-тє вид., доповн. та переробл.]. — К. : Паливода А. В., 2006. — 232 с. — ISBN 966-8037-94-4.
2. Ронський І. Державна готівка “розбавлена” фальшивою національною валютою на 0,01 відсотка / І. Ронський // Юрид. вісник України. — 2000. — № 15 (251). — С. 6. — 13–19 квіт.
3. Валерко В. Проти замахів на гривню / В. Валерко // Урядовий кур'єр. — 1998. — № 139—140. — С. 8. ; Полищук О. Фальшивая капуста / О. Полищук // Бизнес. — 2001. — № 6. — С. 12. ; Широченко В. “Умельцы” на пенсию не собираются / В. Широченко // Уголовное дело. — 2002. — № 7. — С. 9. ; Банкноти, що “горять”, але не гріють. Фальшивомонетники почувають себе в Україні незатишно // Іменем закону. — 2004. — № 45. — С. 5.
4. Юсупов В. Найкращу американську “капусту” штампували... у Вінниці / В. Юсупов // Міліція України. — 2003. — № 12. — С. 13.
5. Романов С. Ю. Криминальный обман / С. Ю Романов. — Х. : Прометей-Прес, 2005. — 272 с. — ISBN: 966-8649-12-5.
6. Стогний К. Масштабное дело [Електронний ресурс] / К. Стогний. — Режим доступу : <http://www.podrobnosti.com.ua/projects/vovremya/2004/07/26/136313.html>.
7. Пахолко О. Доллар? — Немає проблем. Зараз надрукую... / О. Пахолко // Іменем Закону. — 1998. — № 21. — С. 9.

8. Солопанов Ю. В. Ответственность за фальшивомонетничество / Ю. В. Солопанов. — М. : ИрИнформ, 1963. — 145 с.
9. Воробей О. Підrobка сучасних паперових грошових знаків / О. Воробей // Право України. — 2001. — № 6. — С. 106–109.
10. Воронов С. И на старуху бывает проруха (делать фальшивые деньги уже не выгодно) [Электронный ресурс] / С. Воронов. — Режим доступа : <http://www.k-telegraph.kiev.ua/№9/kriminal.htm#РЕМЭ>.
11. СБУ пресекла деятельность группы фальшивомонетников в Киеве / [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.uabanker.net/daily/2004/09/092004_0810.shtml.

В статье раскрывается уровень, динамика, удельный вес фальшивомонетничества в общей структуре преступности, проанализирована распространенность преступления, предусмотренного ст. 199 УК Украины, совершенного в составе группы лиц по предварительному сговору, организованной группы, преступной организации.

The article is dedicated to the description of the level, dynamics, specific gravity of counterfeiting in the general structure of criminality, analyzed prevalence crime of article 199 of the Criminal Code of Ukraine. Special attention is giving to the committing of this crime by the group of people with the preliminary agreement, by organized group, by criminal organization.

Стаття надійшла до редакції журналу 17 грудня 2010 року.